

Türelem

„Türelem mások iránt: ez a szeretet.
Türelem önmagunk iránt: ez a remény.
Türelem Isten iránt: ez a hit.”
(Adel A. Besztavrosz, 1924-2005)

Az ateistákkal sok mindenben egyetértek, szinte mindenben – kivéve azt a hitüket, hogy Isten nem létezik.

Korunk színes és hangos vallási piacán a magam keresztény hitével olykor az a benyomásom, hogy közelebb állok a szkeptikusokhoz és az ateista vagy agnosztikus valláskritikusokhoz, mint ahhoz, amit e piacon olyan tolatkodóan kínálnak. Bizonyos típusú ateistákkal osztani tudom azt az észlelést, hogy Isten távol van a világtól. De elsiertetnek tartom azt az értelmezést, amelyet ennek az érzésnek adnak – mégpedig a türelmetlenség kifejeződésének.

Isten hallgatása és a szorongató istentávolság gyakran nyomaszt engem is. Jól tudom, hogy a világ ambivalens jellege, valamint az élet számos paradoxona miatt Isten elrejtettsége az „Isten nem létezik” vagy az „Isten halott” kifejezéssel is magyarázható.

De tudok még egy másik értelmezésről is, a „távol lévő Istennel” szembeni másfajta magatartásról. Isten távollétével összefüggésben ismerem a *türelem három* (egymáshoz szorosan kapcsolódó) *fajtáját*; ez a három: a hit, a remény és a szeretet.

Igen, a hit és az ateizmus közötti fő különbséget a türelemben látom. Az ateizmus, a vallási fundamentalizmus és a hiszékeny vallási rajongás feltűnően hasonlít egymáshoz abban, hogy milyen gyorsan „végeznek” azzal a titokkal, amelyet Istennek nevezünk – és éppen ezért ez a három álláspont azonos mértékben elfogadhatatlan számomra.

Az embernek sosem szabad „végeznie” egy titokkal. Egy titkot – ellentétben egy problémával – nem lehet megragadni; az embernek türelmesen ki kell tartania, és el kell időznie a titok küszöbén. Belül, a szívében kell hordoznia, ahogyan az Evangélium mondja Jézus anyjáról; ott kell azt érni hagynia, és ezáltal neki magának is érlelődnie.

Azok az „istenbizonyítékok”, amelyeket sok jámbor könyvben meg lehet találni, engem sem tennének hívővé. Ha Isten jelenlétének

jелеi olyan banálisan állnának a szemünk előtt, ahogyan egynémely vallási rajongók vélik, akkor egyáltalán nem lenne szükség hitre.

Igen, létezik olyan hit is, amely abból az egyszerű örömből és elbűvöltségből ered, hogy létezik a világnk, és hogy olyan, amilyen – vagyis az a hit, amelyet talán naivitással gyanúsíthatunk, de amelynek a tisztaságát és hitelességét nem lehet vitatni. A hitnek ez a világos és örömteli formája gyakran jellemzi a konvertiták kezdeti buzgóságát, vagy váratlanul felvillan életutunk ritka pillanataiban, néha akár a fájdalom mélységeiben is. Ez lehet „előíze” a lelki út csúcscsakaszán megjelenő, irigylésre méltó szabadságnak, az életre és a világra kimondott, végérvényes és teljes „Igen” órájának, amit „*Via unitiva*”-ként („Az egyesülés útja”) vagy „*Amor fati*”-ként („A sors szeretete”) írják le, azaz a lélek Istennel való misztikus egyesüléseként, ami azt jelenti, hogy a lélek megértően és örömtelien igent mond saját sorsára, abban az értelemben, ahogyan *Nietzsche* Zarathusztrája mondja: „Ez volt – az élet? Rendben van. Nosza még egyszer!”

Nekem azonban meggyőződésem, hogy a hit éréséhez az is hozzátartozik, hogy kiálljunk olyan pillanatokra – olykor egyenesen hosszú időszakokra –, amelyekben úgy tűnik, hogy Isten messze távol van, rejtve marad. Hiszen ami nyilvánvaló és bizonyítható, az nem kíván semmilyen hitet; nincs szükség hitre ama rendíthetetlen bizonyosságok fényében, amelyek elérhetők értelmünk, fantáziánk vagy érzéki tapasztalatunk számára. A hit éppen a szürkület időszakaira való, amikor átéljük az élet és a világ sokértelműségét, és azokra az időkre, amikor Isten hallgatásának éjszakáját és telét tapasztaljuk. A hit nem arra való, hogy csillapítsa a bizonyosság és biztonság iránt szomjunkt, hanem arra, hogy megtanítsa minket együtt élni a titokkal.

A hit és a remény azt fejezi ki, hogy türelmesek vagyunk éppen az ilyen órákban – ahogyan a szeretet

is: a türelem nélküli szeretet nem valódi szeretet. Mondhatnám, hogy ez éppúgy érvényes a „földi” szeretetre, mint az „Isten iránti szeretetre”, ha nem tudnám, hogy csak egyetlen szeretet létezik, amely őseredeti lényegét tekintve egy, osztatlan és oszthatatlan.

A hithez – akárcsak a szeretethez – elválaszthatatlanul hozzátartozik a bizalom és a hűség, a bizalom és a hűség pedig a türelem által igazolódik be.

A hit, a remény és a szeretet – három megjelenési formája *Isten iránti türelmünknek*; három lehetőség arra, hogyan bánjunk Isten elrejtettségeinek tapasztalatával. A hit, a remény és a szeretet egészen más utat kíván, mint az ateizmus vagy az „olcsó hit”; e két gyakran felkínált lerövidítéssel szemben a hit, a remény és a szeretet bizony hosszú „útonléte” jelent. Hasonlóan Izrael népének Kivonulásához, amely a legtalálhatóbb jelképe ennek a zárandoklásnak, ez az „útonlevés” pusztaságon és sötétségen áthaladást is jelent. Igen, időről időre elvesz az út – ehhez a pusztához hozzátartozik az állandó keresés és az időleges tévelygés, olykor igen mélyre kell leszállnunk a szakadékba, az árnyékok völgyébe, hogy ismét megtalálhassuk az ösvényt. Ha az út nem vezetne ezeken keresztül, akkor nem lenne Istenhez vezető út; Isten nem a felszínen lakik.

A hagyományos teológia azt állította, hogy az emberi értelemnek hatalmában áll a teremtett világra vonatkozó megfontolások révén eljutni arra a meggyőződésre, hogy Isten létezik – és bizonyára helyeselni lehet ezt az állítást. Pontosabban szólva: a világ nyitott erre az értelmezési lehetőségre, illetve az értelemnek lehetősége van arra, hogy ilyen következtetésre jusson; mindazonáltal a világ mint ambivalens valóság nem kényszerít minket erre az értelmezésre, és elméletileg megenged más látásmódot is, és ha valami „az emberi értelem lehetőségei között van”, abból még nem következik, hogy ezt a lehetőséget minden egyes ember értelmének feltétlenül ki kellene használnia.

Ha Istenhez fűződő kapcsolatunk pusztán azon a meggyőződésen alapulna, hogy ő létezik, azon a meggyőződésen, amelyre problémátlanul eljuthatunk a világmindenségben uralkodó harmónia miatti öröm érzelme által vagy az okok és következmények gondolati feltárása révén, akkor ez a kapcsolat nem az lenne, amire én gondolok, amikor hitről beszélek. A régi egyháztanítók szerint a hit olyan fényugár, amellyel maga Isten hatol be az emberi élet homályába; ilyen útonmódon, fényugarának ezzel az érintésével maga Isten válik jelenvalóvá az emberi életben, hasonlóan ahhoz, ahogyan a mérhetetlenül távoli Nap érinti fényével jótékonyan a Földet és testünket. Mindezenre Istennel élt életünk is ismeri a sötétség óráit.

Nehéz eldönteni: vajon a történelemnek abban a szakaszában, amelyet mi átélünk és átélünk, gyakrabban fordulnak-e elő a sötétség órái, mint a múltban, vagy csupán többet tudunk ezekről, és érzékenyebbek vagyunk rájuk. Hasonlóan nehezünkre esik eldönteni, vajon a sötét lelkiállapotok, azok a szomorúságok és félelmek, amelyekről éppen manapság kell oly sok embernek szenvednie civilizációnkban – s amelyeket ma annak a klinikai orvoslásnak a fogalmaival neveznek meg, amely a maga nézőpontjából kutatja ezeket, és kiküszöbölésükön is fáradozik –, szóval, hogy ezek a lelkiállapotok jelenleg gyakrabban fordulnak-e elő, mint a korábbi korokban, vagy pedig a korábbi nemzedékek más gondok miatt talán kevésbé vették tekintetbe őket, esetleg más és hatékonyabb eszközökkel rendelkeztek ezek feldolgozásához és leküzdéséhez.

A sötétségnek, a káoszoknak és az abszurditásnak ezek az órái – mintha kiestünk volna egy értelmes rend biztos teréből – feltűnően emlékeztetnek arra, amit *Nietzsche* „a bolond” szájával hirdetett Isten haláláról szóló üzenetében: „Merre haladunk? Elfelé az összes napoktól? Nem zuhanunk-e folyamatosan? És visszafelé, oldalra, előre, minden irányban? Létezik-e még Fönn és Lenn? Nem bolyongunk-e a végtelen Semmiben? Nem az üres tér legyint-e meg minket?”

Az ilyen „minden Naptól távoli” órák – amelyeket a történelem nagy színpadán olyan jelképekkel nevezünk meg, mint „Auschwitz”, „Gulág”, „Hiroshima”, „Szeptember

11.” vagy „A halál civilizációja”, az egyéni sorsok hétköznapi síkján pedig olyan fogalmakkal, mint „depresszió” vagy „válság” (pszichikai válság, családi válság stb.) – sokak számára „az ateizmus szikláit” jelentik. Ezek szolgáltatják számukra a megalapozást ahhoz a meggyőződéshez, hogy – *Shakespeare* *Macbeth*-jével szólva – az élet csupán egy félkegyelmű hebegése, s az első meg az utolsó szó a káosz és az abszurditásé. Léteznek azonban olyan emberek is – és közéjük tartozom magam is –, akik számára éppen Isten hallgatásának, Isten e világbeli elrejttségének megtapasztalása alkotja hitük kiindulópontját és alapvető hittapasztalataik egyikét.

Ritkán akad olyasmi, ami annyira erősen utalna Istenre, és kiáltana oly sürgetően Isten után, mint éppen az ő távollétének megélése. Ez a tapasztalat egyeseket arra indíthat, hogy „vádát emeljenek Isten ellen”, de létezik – különösen a misztika (és a misztikusok) hagyományában – egy sor másfajta értelmezés is, másfajta alkalmazkodás e tapasztalathoz. Az „istentelen világ” fájdalmas megtapasztalása nélkül a vallás leszünk képesek megérteni a vallási keresésnek és mindannak az értelmét, amit az „Isten iránti türelemről”, illetve ennek három vonatkozásáról akarok mondani – a hitről, a reményről és a szeretetről.

Meggyőződésem, hogy az érett hitnek szervesen be kell építenie, belsőleg föl kell dolgoznia, és becsületesen, azaz semmiképp sem felszínesen és olcsón át kell élnie és le kell győznie azokat a világról és Istenről szerzett tapasztalatokat, amelyeket egyesek patetikusan „Isten halálának” neveznek, miközben mások Isten hallgatásáról vagy a hit éjszakájáról beszélnek. Az ateistáknak nem mondom, hogy nincs igazuk; csak azt mondom, hogy hiányos a türelmük; állítom, hogy az ő igazságuk végig nem mondott igazság.

A keresztények ama feladatára vonatkozóan, hogy a „pogány kultúrából” szerezzék meg azt, ami abban a legjobb, *Hans Urs von Balthasar* a „kirabolni az egyiptomiakat” kifejezést szokta használni, ahogyan az izraeliták tették egykor az Egyiptomból való kivonuláskor, eltulajdonítva az egyiptomiaktól az aranyukat és ezüstjüket. Igen, el kell ismernem: nem látnám szívesen, hogy abban az esetben, ha a feledés

hulláma elsodorná az európai modernitás régi ateizmusát, a kereszténység nem hódítaná meg a maga számára és nem tartaná meg azt, ami az ateizmusban aranyból volt, őszinte és igaz volt – legyen az akár annak végig nem mondott igazsága is.

Mindazonáltal rögtön kifejezetten hozzá kell tenni: itt a földön a „mi igazságunk” is, a hit igazsága is bizonyos értelemben „végig nem mondott” igazság, mivel őseredeti lényege szerint nyitott a titokra, arra a titokra, amely teljességében állítólag csak az idők végén fog megnyilvánulni. Ezért dacolnunk kell a gögös triumfalizmus kísértésével, sok mindent meg kell beszélnünk a „hitetlenekkel” és a másként hívőkkel, nekünk is oda kell figyelnünk, és tanulnunk kell.

Büntetést érdemlő hanyagság lenne, ha a kereszténység nem hasznosítaná a maga előnyére azt a tényt, hogy az európai modernitás idején oly módon volt kitéve az ateista kritika tisztító tűzpróbájának, ahogyan semmilyen más vallás sem; ugyanilyen szerencsétlenség lenne, ha a kereszténység nem szánná rá magát arra, hogy belépjen ebbe az olvasztókemencébe, mintha a lángok közepette lemondhatna hitéről és reményéről, amiket éppen e tűznek kell próbára tennie és újraolvasztania. Tanulva Pál apostoltól, nem azt kellene kérnünk, hogy a kereszténység teste lehetőleg maradjon megkímélve ezektől a tövisektől, ellenkezőleg, az ateizmus tövisének folytonosan föl kellene ébresztenie hitünket a hamis bizonyosságok elaltató nyugalmaságából, hogy jobban bízzunk abban az erőben, amely éppen a gyengeségünkben nyilvánul meg (2Kor 12,7-10).

Az ateizmus is „utat készíthet az Úrnak”, segíthet nekünk abban, hogy megtisztítsuk hitünket a „vallási illúzióktól”. De nem szabad átengednünk neki az utolsó szót, ahogyan türelmetlen emberek teszik. A nagy fáradtság pillanataiban is fogékonyak kellene maradnunk az üzenet számára, hasonlóan ama üzenethez, amelyet Illés prófétának vitt el az angyal, amikor ő úton volt Hóreb hegye felé: Kelj föl, még hosszú út áll előtted (1Kir 19,7)!

Tomáš Halík

Részletek a szerző Geduld mit Gott c. könyvének előszavából.